

**Ölüm Siyaseti: Cihatçı “Üst-Müslümanlar”,
Fethi Benslama, Çev. Orçun Türkay, İletişim Yayınları,
İstanbul 2018, 101 Sayfa, ISBN: 978-975-05-2357-1.**

Paris’te psikanaliz ve psikopatoloji öğrenimi gören Fethi Benslama, Paris-Diderot Üniversitesi’nde profesör ve Tunus Bilimler Akademisi üyesidir. Günümüzün önemli psikanalistlerinden biri olan Benslama’nın, klinik psikanaliz ve çağdaş dönem Avrupa ve İslâm konularında birçok incelemesi yayımlanmıştır. Değerlendirmemize konu olan *Ölüm Siyaseti* adlı eserde radikalleşmeye psikoloji, psikanaliz ve tarihsel analizin verileriyle yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar, radikalleşme ve İslamcılık üzerine değerlendirmelerini daha çok şiddet eylemleri ve aktörlerin öldürme edimi çerçevesinde ele alarak, bu sürecin motive edici gücünü Müslümanların kendi içlerinde yarattıkları düşman takıntısı ve onun saplantılı hale gelen yansımaları olarak betimlemektedir. Bu sürecin kırılma noktası olarak ise özellikle Batı medeniyeti ile karşılaşan Müslümanların yaşadıkları travmaları ve hilafet kurumunun kaldırılmasını görmektedir.

Eser giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Köktencileşme Üstüne” analizler yapan yazar, bir tehdit ve semptom olarak köktencileşme kavramını incelemektedir. İkinci bölümde ise “Üst-Müslüman ve Onun Aşılması” başlığı altında “İslamcılığın İcadı, Üst-Müslüman, Fetva Çılgınlığı: Cinsellik ve Üst-Müslüman, Üst-Müslümanlığın Aşılması Üzerine: Siyasal Ayna” başlıkları ele alınmaktadır.

Benslama’ya göre İslamcılık (siyasal İslam) olgusu, modern siyaset kuramları perspektifinden incelendiği zaman olgunun bazı yönleri gözden kaçmaktadır. Modern teknolojiden yararlanan İslamcılığın temel hedefi kutsalla ilişki kurarak, kurban etme ve kurban olma meselesiyle bağlantılı aşırı, dinî bir güç üretmektir. Yazar, İslam dünyasının büyük bir bölümünde etkili olan savaşların, bu ülkede yaşayan bireylerin içindeki kontrolsüz güçleri serbest bıraktığını düşünmektedir. Bu güçlerin “dümen suyunda tam bir vahşet tiyatrosu aktörlerinin kol gezdiğini” ifade etmektedir. Bu aktörlerin sergilediği vahşet tiyatrosunda ise “kurbanlarla cellatlar, kahramanlarla hainler, teröristlerle korku içindekiler ve tüm dünyayı yangın yerine çeviren, kendini kurban etme arzusu içinde en tehlikeli aktör şehitler” yer almaktadır. Ona göre İslamcılık, bütün kimlikel aidiyetlerin yok olduğu bir zamanda Müslümanlar için yeni bir kavram, içsel bir düşman ortaya attı. Bu kavramı Freud’un üst benlik kavramıyla açıklayan yazar, bu iç düşman takıntısının Üst-Müslüman dediği yeni bir saplantıyı besleyip büyüttüğünü iddia etmektedir. Böylece Marx’ın sözünü ettiği “ezilenlerin iç çekişi” devri kapanarak, bir insanı öldürme eylemine kendisini de dâhil etmekten

çekinmeyen “kurban edicinin aşırı öfkesi” dönemi başlamıştır. Yazar, nefret etmeyi severek, bu sevginin bir sonucu olarak öldürme edimini gerçekleştiren cihatçılara bu noktada şaşdırmamak gerekir, demektedir. Benslama böylece İslamcılığı, siyaseti bitirme hedefi olan bir öfke ve öç alma güdüsüyle eşitlemekte, söylem ve eylem çeşitliliğine rağmen bu akımın tamamını nefret ve aşırı güç üreten bir mekanizmaya benzetmektedir. Ona göre İslamcılık fikrinin temelindeki ruh, siyaseti dine bağlamak ve böylece bu kurumu işlevsiz hale getirerek “şeriat temelinde vahşeti yönetmektir”. Bu yorumlarına bakıldığında yazarın belirli kişilerden elde ettiği klinik bulguları İslamcı düşüncenin tamamına yaydığı söylenebilir.

Benslama köktencilik kavramının temellerini ortaya koyarken diğer dinlerde var olan köktenci yaklaşımları, tarihsel bağlamı ve toplumsal zemini gözden geçirerek, farklı perspektiften değerlendirilebilecek olan düşünce akımlarını, tercih ettiği bir anlayışa indirgeyerek anlam daralmasına yol açmaktadır. Ancak İslamcı köktencilik psikolojik temellerini klinik bulgularla desteklemesi ve bu verileri oldukça dikkat çekici ifadelerde tasvir etmesi, şiddet eylemi gerçekleştiren aktörlerin motivasyon süreçlerinin anlaşılmasında katkı sağlamaktadır.

Yazara göre köktencilik kavramı ABD’de gerçekleşen 11 Eylül 2001 saldırılarına dek marjinal olarak değerlendirilmektedir. Bu olaydan sonra ise sebebi her ne olursa olsun şiddet eylemi gerçekleştiren veya gerçekleştirme olasılığı olan kişilerin saptanması ve gözetim altında tutulmasıyla ilişkili olarak kullanılan bir kavram olmaya başlamıştır. Bu tür terör eylemleri sonucunda ABD başta olmak üzere Batılı devletler sürekli teyakkuz ve aşırı tepki halinde olağanüstü tedbirler almaktadır. Köktenci fikirlere sahip herkes terörist sayılmasa da terörist faaliyetlerin temelinde her zaman bir köktencilik sürecinin olması, “mefhuma korkutucu bir terör bekleme odası tasarımı” kazandırmıştır. Ayrıca yapılan eylemlerde televizyon ve sosyal medya araçlarının faal kullanımı, eylemi yapan kişilerin yaptıkları vahşeti yayınlamaları, “Peki bu cellat neden yaptıklarını iletişim kanallarında göstermek istiyor?” sorusunu akla getirmektedir. Yazara göre terörü gerçekleştirenler, Tanrı’nın adaletini uyguladıklarını düşündükleri ve yalnız onun huzurunda yargılanabilecekleri için astıkları, boğazlarını kestikleri, yaktıkları kişileri çekinmeden ve acımadan açıkça yayınlamaktadırlar. Onların bu vahşetlerinde kullandıkları bedenleriyle hareket edenin, bizzat Tanrı olduğunu düşündükleri ve bunu göstermek istedikleri için bu eylemlerini *Allah-u Ekber* diye bağırarak yapmaktadırlar. Böylece hiçbir şeyin kendileri için imkânsız olmadığını gösterip izleyen insanları da buna inandırmaya çalışıyorlar. “Öyle ki öldürme onların gözünde bir erdeme dönüşüyor.”

Yazar, köktencilik kavramını tanımlamak için bilimsel ölçüt geliştirmeye çalışılan bazı çabaların da konuyu anlamak için yetersiz olduğunu düşünmektedir. Örneğin, köktencilik oluşumunu “toplumsal ve ideolojik bağlam, bireysel ve öznel güzerghâh, köktenci bir gruba katılım” gibi üç değişkenin bir araya

gelmesine bağlayan yaklaşımların “Nasıl?” sorusuna yer vermediklerini söylemektedir. Yazara göre bireysel tüm nedenler incelenmeli, bunlar birbirine eklenen üç öğeye göre ele alınmalıdır. Bunlar “teşvik edici etkenler, bilişsel mekanizmalar ve söz konusu kişinin geçirdiği dönüşüm süreçleri.” Bireyi köktencilleşmeye götüren süreçleri kavrayabilmek için aktörün davranış ve anlatımlarından ziyade kişiyi şiddete iten şeyin ne olduğu anlaşılmalı çalışmalıdır. Ancak kanaatimizce bu anlam arayışı sadece aktörün psikolojik süreçleriyle değil, tarihsel ve toplumsal bağlamın sürece dâhil edilmesiyle gerçekleşebilecektir. Eserin genelinde ise daha çok Batının özellikle de Fransa’nın İslam coğrafyasına etkileri değerlendirilmiştir. Bu analizler okuyucu için özgün örnekler sunarken genel çerçeve çizmek için yetersiz olduğu söylenebilir.

Köktencilleşme hareketlerine katılan kişi profillerini değerlendiren yazarın verilerine göre bu gruplara katılım daha çok 15-25 yaş arası gençlerden olmaktadır. Ancak sadece alt gelir grubuna dâhil kişiler değil, orta ve üst gelire sahip ailelerin ve Müslüman olmayan ailelerin çocukları da bu gruplara katılım sağlamaktadır. Avrupa ülkelerinden köktenci hareketlere en çok katılım ise Fransa’dan olmaktadır. Verilerin çeşitli olması belirli bir köktenci profili oluşturmayı da zorlaştırmaktadır.

Yazar köktencilliği bir semptom olarak değerlendirmiş ve bunları şu şekilde belirlemiştir: Çocukluktaki ideallerin paramparça olduğu dönemlerde, bu ideallerin yerine yenilerini koyma gereksinimi duyulmakta ve özne bu konuda aceleci davranmaktadır. Buna gençlikteki bunalımlar ve yeni ideallere duyulan açlık eklenerek, yoğun bir şekilde eski idealleri yıkma ve yeniden idealleştirme hareketleri öne çıkmaktadır. İdealleri yıkarken özne tükenmiş bir haldedir, anlam yokluğu yaşayarak kendini aşağılar. Yeniden idealleştirmede ise tutkuların coşkunluğu, taşkınlığı, benliğin yükseltme çabası, yeni bir dünyaya gitme ya da yeni bir dünya yaratma arzusu, bir anlam bulma isteği öne çıkmaktadır. Bu noktada eyleme geçişler çoğunlukla bir değişim içermektedir. Bu değişim, uğruna ölmek pahasına bir “deri değiştirme, kabuk kırma izlerini taşır.” Sonuçta, eskiden sahip olduklarını artık yitirmişlerdir, gelecekte sahip olacaklarını ise henüz elde edememişlerdir. İşte “cihatçılık tam bu karşı kıyıya geçişi ve geçiş sırasında yaşanan sapmaları hedef alır.” Benslama, ölüm tehlikesinin göze alınmasındaki amacı ise öznenin gözünde kendi yaşamından daha değerli bir şeyi (Tanrı, topluluk veya öteki olabilir) koruması olarak görmektedir.

Köktencilikte bir takım narsistik öğelerin bulunduğunu düşünen yazar onları şu şekilde sıralar: “Kimliksel adalet, yüceltme, pişmanlık ve arınma, toplumsal özneye karşı topluluk öznesinin canlandırılması, yaşamla ölüm arasındaki sınırın ortadan kalkması, kötülük ve yenilenme, anlamın sona erışı ve kıyamet günü.” Bu çekici etkenlerin bazen tekil olarak var olması bazen de birkaçının bir araya gelmesiyle birey şiddete yönelebilmektedir.

Benslama, sosyal ve siyasal bilimlerde kırk yılı aşkın bir süredir öne çıkan görüşe göre İslamcılar, iktidara gelip İslam dinine bağlı bir devletin kurulmasını

amaçlayan yeni bir siyasal ideolojinin yandaşları olarak görmektedir. Yazarın varsayımına göre İslamcılığın ortaya atılmasıdaki gaye, siyasal yönetim paradigmasını alaşağı etmektir. İslamcılık hareketini anlamak için 1979 İran İslam devrimi, 1996 Afganistan’da İslam Emirliği’nin kuruluşu ve 2014 İslam Devleti’nin (İŞİD) ilanı gibi olaylara dikkat çeken yazar özellikle Sünni örneklerin, İbn Teymiyye’nin düşüncelerini takiben siyaseti işlevsizleştirmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu noktada köktenci hareketler ve onun düşünsel zemini bağlamında oldukça dar bir perspektif çizen yazar, günümüz radikal söylemin köklerini ortaya koymaya çalışırken birçok etkeni devre dışı bırakmıştır. Müslüman köktencilüğünün anlaşılmasında ortaya koyulmaya çalışılan yeni çabaları göz ardı ederek onu psikolojik sürece, Batı ile karşılaşan ve ona uyum sağlayamayan Müslümanın tepkisine indirgemıştır.

Fethi Benslama bireysel planda ve psikolojik açıdan Üst-Müslümanlık eğilimini yaratan şeyin siyaseti dine indirgeme arzusu olduğunu iddia etmektedir. Bu eğilimin parolası yazarın bir militanın ağzından duyduğu şekliyle şöyledir: “Nasıl ki egemenlik yalnızca tek bir ilahındır ve o da Allah’tır, yalnızca tek bir siyaset vardır, o da Müslüman dinidir.” İslamcılık ne kadar çeşitli görünürse görünsün onun ruhu budur. Ona göre Aydınlanma düşüncesinin rüzgârı ve İslam dünyasının Batı medeniyeti ile karşılaşması gibi süreçler Müslümanların fikir ve ideolojini etkilemiştir. Özellikle kadınlara yönelik haklar ve özgürlükler İslam dünyasında farklı açmazlara sebep olmuştur. Mısır seferi, Arap vilayetlerinde yapılan reformlar, ulusçuluk düşüncesinin Araplar arasında yayılması, 1924’te Mustafa Kemal’in halifeliği kaldırması, aynı yıl Türkiye’de laik bir devletin kurulması gibi olaylar “kamu düzeninin çarklarında Tanrıyı işlevsizleştirmiştir.” Yazara göre İslamcılığın özünde ve 1928’de Müslüman Kardeşlerin siyaset karşıtı ütopyalarının kökeninde bu felaketler vardır. “İslamcılık iktidarı yeniden dine verip, Tanrının saltanatını kurmak ister.”

Bir Müslümanı, çok daha fazla Müslüman yapmaya çalışan bir tasarımla, yaşadığı Müslümanlığı aşmaya iten baskıya “Üst-Müslümanlık” adını veren yazar, bu durumu suçluluk ve kurban etme duygularından kurtulamayan, içlerine İslamcılık yer etmiş Müslümanların iç dünyalarıyla ilgili bir tanı olarak belirtmektedir. Bu kişiler Allah diyerek öldürürler. Bu yolla “Allah’ı kendilerine bağımlı kılarak, ona bağlanırlar.” İşte bu nedenle Üst-Müslümanlık figürü ve onun eylemsel özgürlüğü suçlulara ya da suç işlemeye istekli kişilere çekici gelir. Çünkü bütün yasaların üstünde gördüğü bir yasayı benimseyen bu kişi böylece topluma aykırı eğilimlerini, insan öldürmeye yönelik dürtülerini soylulaştırır. “Sıradan bir Müslüman Tanrıyı arıyorsa, Üst-Müslüman onu bulduğuna, seçildiğine inanır.”

Yazar Üst-Müslüman kavramına özel bir yer ayırarak bu kavramdan ne kastettiğini detaylıca anlatmaktadır. Ona göre Müslüman ülkelerin laik yönetimleri benimsemesi ve bazılarının bu laik devletlerin yurttaşı olmak istemesi, bu kişileri Müslümanlıktan ayırmasa da Tanrısal düzenden ayırmıştır. Yazar bu kimselere “ayrı Müslümanlar” demektedir. Kimileri ise daha çok

Müslüman olduklarını ortaya koymak istemektedir. İşte bu noktada Üst-Müslümanlık açığa çıkmakta ve bu farklı kimlik kendince iki düşmanı var etmektedir: Birincisi Batılı dış düşman, ikincisi ise iç düşmandır yani halifelikten kopmuş, siyasetin dine bağımlı olmasını reddeden, bir ulusun yurttaşı olmak isteyen “Batı’ya dönük Müslüman”.

Üst-Müslümanlık gibi bir olgunun var olmasını sağlayan ruhsal süreçleri değerlendiren yazar bunları “özdeşleşme, yaşam ve ölüm dürtüleri, idealleri haz mekanizmalarına bağlayan süreçler” olarak incelemektedir. Bu noktada kişinin sosyal ve ruhsal açıdan yaşadığı buhranları ele almakta ve bu buhranlardan yararlanmasını çok iyi bilen vaizlerden bahsetmektedir. Öznenin kendine, geçmişine ve köklerine ihanet ettiği algısı yaratılmakta, kişinin dayatılan bir kimlik yadsımalarının kurbanı olduğu ileri sürülmektedir. Bahsi geçen kişiler, bu duygu hezeyanlarının ardından Tanrıya doğrudan ulaşabilmek adına kafalarında kendilerini kurban ederek, İslamcılığın yeniden yorumladığı biçimiyle şehitliğin mutlak hazzına erişmektedirler. Yazar bu arzuyu, “insanlıktan çıkmış olanın megalomanyak melankolisi” olarak nitelemektedir. Eserde köktenci düşünce içerisindeki şiddet eylemlerinin açıklanmasında aktörlerin niyetleri ve toplumsal etkenler bağlamında yapılan yaklaşımlar indirgemeci olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu değerlendirmenin devamında yazar, şiddet eylemi gerçekleştiren kişilerin davranışlarının arkasındaki itici gücü ‘haz’ kavramıyla açıklayarak daha sınırlı bir alan çizmiş görünmektedir. Müslüman kimliği ile Batı’da dışlanan birey duyduğu öfkeyi, kurban ederek ve bundan haz alarak gerçekleştirmektedir. Diğer etkenler bunun gerisinde kalmakta ve önemsizleşmektedir.

Fetva çılgınlığı başlığı altında ise İslam dünyasında zaman zaman verilen fetvaların Müslümanlarda kafa karışıklığına yol açtığına, Müslüman olmayanlarda ise bazen alay konusu olabildiğine değinilmektedir. Örneğin kadının yetişkin erkeklere süt emzirmesi, farelerin İslam’da kökü kazınması gereken hayvanlar oldukları için meşhur çizgi film karakterlerinde yer alan fare figürlerinin izlenmesinin yasaklanması gibi. Bu türden fetvalar Müslüman kitle tarafından uzun süre tartışılmıştır. Buradaki önemli olan nokta ise insanın bedeni ve şeytan gibi kavramların bu tür fetvalarda sıklıkla kullanılması, insanlarda bazı dürtüleri harekete geçirebileceğidir. Benslama, bu tür fetvaların Müslümanlarda sürekli fiziki ve manevi anlamda bir arınma takıntısına yol açtığını ifade etmektedir. Buradan hareketle de gün boyu kılınan namazın gerektirdiği temizlik açısından bakıldığında bu dinin, diğer dinlerden arınma takıntısıyla ayrıldığı sonucuna ulaşmaktadır. Benslama’nın İslam dininin temizliğe verdiği önemi arınma takıntısı şeklinde açıklaması, bu dinin indirilmeye başladığı dönemin/toplumsal yapının şartları ve temizlikle gerçekleştirmek istenilen gaye konusunda yetersiz verilere başvurduğunu düşündürmektedir. Ayrıca fetvalarla ilgili olarak bu uç örneklerin ifade bulduğu tartışmalar, eserde önemli bir yer işgal etmekte ve güncel meseleler olarak tasvir edilmektedir. Oysa bu fetvalar, İslam dünyasında hem

oldukça sınırlı kalan hem de Müslümanların zihinlerini ve gündelik hayatlarını çok etkilemeyen yerel tartışmalardır.

Üst-Müslümanlığın aşılması üzerine düşüncelerinde ise yazar, Arap ülkelerinde despot ve baskıcı yönetimlere karşı yapılan ayaklanmaları desteklemektedir. Bu hareketleri, kötü sonuçlar doğursa bile toplumlara, kendilerini aynada görme imkânı verdiği için olumlu olarak değerlendirmektedir. Bu konuda Tunus örneğine uzunca yer veren yazar, Müslüman ülkelerdeki çatışmanın Müslümanlarla laikler arasındaki bir çatışma olmadığını ifade etmektedir. Bu taraflar arasındaki uyuşmazlığın asıl sebebinin topluluk anlaşmasının toplumsal sözleşmeye dönüşmesi olarak gören Benslama, diğer çatışmaların bununla karşılaştırıldığında ikincil kaldığını düşünmektedir.

Benslama'nın bu eseri köktenci hareketlere toplumsal bakışın yanında daha çok bireysel ve psikolojik bir perspektif getirmeye çalışmaktadır. Eser köktencilleşmeye psikolojik ve psikopatolojik boyuttan bakarak alanda yapılan araştırmalara değerli bir perspektif sunmaktadır. Bu tür harekete katılım ve eylem sürecinde öznenin önemi ve onun iç süreçlerine ışık tutmaya çalışarak faili anlamayı önermektedir. Batı'nın özellikle de Fransa'nın radikal görüşlerle mücadelesi, bu hareketlere katılanların özellikleri ve alınan önlemlerin arka planları resmedilerek literatüre konuyla ilgili özgün örnekler sunulmaktadır.

Eserde köktenci hareketlerle ilgili ortak bir takım özellikler oluşturulmaya çalışılmış ancak siyaset ve demokrasi içinde hareket alanı arayan İslamî hareketleri ve dinin köklerine dönme çabaları içinde şiddete izin vermeyen Müslüman grupları birbirinden ayıran bir söylem ortaya koyulmamıştır. Bu yönüyle eserin toptancı bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Öte yandan eser, köktenci harekete mensup bireylerin özelliklerine, motivasyonlarına, şiddet içeren eylemlere hazırlanmalarındaki çevresel etkenlere ve Müslüman dünyanın yaşadığı birtakım çelişkilere ışık tutmaktadır.

Gülbahar ÇİFTÇİ,
Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
gulbahar_ciftci@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-3006-0541.